

МИРЧА
ЕЛИАДЕ

МЕФИСТОФЕЛ И АНДРОГИНА

Превод от френски
Георги Цанков

Библиотека

Тезаурус

№ 1	Уилям Шекспир	<i>Великите трагедии</i>
№ 2	Мирча Елиаде	<i>Трактат по история на религиите</i>
№ 3		<i>Книга на мъртвите</i>
№ 4	Мирча Елиаде	<i>Шаманизмът и архаичните техники на екстаза</i>
№ 5	Мирча Елиаде	<i>Йога. Безсмъртие и свобода</i>
№ 6	Леонардо	<i>Трактат за живописиста</i>
№ 7	Марина Цветаева	<i>Живот в огъня</i>
№ 8		<i>Попол Вух. Древните истории на Киче Държавата</i>
№ 9	Платон	<i>Владетелят</i>
№ 10	Николо Макиавели	<i>Залезът на Запада, т. 1 и 2</i>
№ 11	Освалд Шпенглер	<i>Златната клонка, част 1 и 2</i>
№ 12	Джеймс Фрейзър	<i>Сън в алени покои, т. 1 и 2</i>
№ 13	Цао Сюецин	<i>Векът на Луи XIV, т. 1 и 2</i>
№ 14	Франсоа Волтер	<i>Работата на актьора, т. 1 и 2</i>
№ 15	К. Станиславски	<i>Етика</i>
№ 16	Барух Спиноза	<i>Шекспировската трагедия</i>
№ 17	А. С. Брадли	<i>Монадология</i>
№ 18	Готфрид Лайбниц	<i>Пътепис</i>
№ 19	Мишел дьо Монтен	<i>За градинарството</i>
№ 20	Валафрид Страбон	<i>Философски новели</i>
№ 21	Франсоа Волтер	<i>Пътят към мъдростта</i>
№ 22		<i>За духовното в изкуството</i>
№ 23	Василий Кандински	<i>Изследване на човешкия разсъдък</i>
№ 24	Дейвид Хюм	<i>От Плитон до Висарион</i>
№ 25	Цочо Бояджиев	<i>Пепеляната вечеря</i>
№ 26	Джордано Бруно	<i>Книга за театъра</i>
№ 27	Пьотър Ярцев	<i>За живописиста * За скулптурата</i>
№ 28	Леон Батиста Алберти	<i>Опити, кн. 1</i>
№ 29	Мишел дьо Монтен	<i>Мефистофел и Андрогина</i>
№ 30	Мирча Елиаде	

Съдържание

Предговор.....	9
----------------	---

I.

Преживявания на мистичната светлина

Един сън.....	17
Кауманек.....	20
„Втвърдената светлина“.....	22
Индия: светлината и агман.....	24
Йога и „мистичните светлини“.....	26
Светлинни теофании.....	28
Будизмът.....	30
Светлината и бардо.....	33
Светлината и <i>майтхуна</i>	36
Тибетски митове за Човека-светлина.....	37
Индийският опит на мистичната светлина.....	39
Китайски техники.....	40
Тайната на Златното цвете.....	42
Иран.....	45
Старият Завет и юдаизмът.....	49
Кръщението и преobraжението.....	50
„Пламтящите“ монаси.....	53
Палама и таворската светлина.....	54
Мистика на светлината.....	57
Спонтанни преживявания на светлината.....	58

Светлина и време	61
Заключителни бележки	65

II.

Мефистофел и Андрогина, или тайнството на цялостността

„Симпатията“ на Мефистофел	69
Предистория на <i>coincidentia oppositorum</i>	72
Девите и Асурите	77
Вритра и Варуна	80
Двата плана на отнасянето	82
Митове и ритуали на интеграция.....	85
Андрогинът на XIX в.....	86
Немският романтизъм.....	88
Митът за андрогина	90
Божествената андрогиния	94
Ритуалната андрогинизация.....	97
Първичната цялостност	99
Тантрически доктрини и техники	103
Значения на <i>coincidentia oppositorum</i>	107

III.

Космическо обновление и есхатология

Есхатологичният нудизъм	109
Пристигането на американците и завръщането на мъртвите ...	112
Езическо-християнски синкретизъм	113
Унищожаването на света и настъпването на Златния век	116
Очакването на мъртвите и ритуалното бездействие	119
Нова година и обновлението на света при калифорнийците	122
Ритуалът Карок	124
Нова година и космогония.....	126
Периодичното пресътворяване на света	129
Римските <i>ludi</i> и <i>ашвамедха</i>	132

Посвещаването на индийския цар.....	133
Регенерация и есхатология	135

IV.

Въжета и марионетки

„Чудото с въжето“	141
Хипотези.....	144
Тибетски митове за космическото въже	145
Въжето на един шаман <i>негрито</i>	147
Тъкане и обуславяне	151
Образи, митове, умозрения	152
Въжета и марионетки	155
<i>Aurea catena Homeri</i> (Омировата златна верига).....	157
„Астралното въже“	161
Магически въжета.....	162
Ситуации	165

V.

Бележки за религиозния символизъм

Модата на символизма.....	167
Предразсъдъците на специалиста	170
Методологически въпроси.....	173
Какво „откриват“ символите.....	178
„История“ на символите	185
Бележки.....	191

Първите четири студии са отпечатани в *Eranos-Jahrbücher* vol. XXVI, XXVII, XXVIII и XXIX, Zürich, 1958, 1959, 1960 и 1961.

Четвъртата обединява текстове, публикувани в *Nouvelle Revue Française*, април 1960; *Paideuma*, VII, юли 1960 (= *Festschrift für Hermann Lommel*) и *Culture in History. Essays in Honor of Paul Radin* (New York, 1960). Английската версия на последната студия е публикувана в тома *History of Religions Essays in Methodology* (edited by Mircea Eliade and Joseph Kitagawa, Chicago University Press, 1959) и немски превод, със съкращения, публикуван в *Antaios*, II, Nr. 1, май 1960 г.

Предговор

А. Н. Уайтхед казва, че историята на западната философия всъщност е поредица бележки под линия към философията на Платон. Съмнително е, че западната мисъл може и в бъдеще да остане в тази „великолепна изолация“. В това отношение модерната епоха извънредно ясно се различава от предхождащите: тя се характеризира чрез противопоставянето с „непознатите“, с „чуждите“ и с техните светове: необикновени, несвойствени, екзотични или архаични вселени. Откритията на дълбинната психология, както и появата на извъневропейските етнически групи на историческия хоризонт действително обуславят нашествието на „непознатите“ в доскоро затвореното поле на западното съзнание.

Както неведнъж е отбелязвано, западният свят радикално се променя вследствие на тези открития и срещи. От края на миналия век изследванията на ориенталистите прогресивно привикват Запада към ексцентричността и приказния образ на азиатските общества и култури. От своя страна, модерната етнология открива загадъчни и тайнствени духовни светове, вселени, които дори и да не са продукт на предлогическия манталитет, както по едно време смята Леви-Брюл, не са по-малко странно различни от усвоения от западниците културен пейзаж.

Но именно дълбинната психология намира най-много бели петна и предопределя най-драматичните противопоставяния. Откриването на безсъзнателното може да се сравни с морските открития в епохата на Ренесанса и с астрономическите открития след изобретяването на телескопа. Всяко от тези открития ни изправя пред светове, чието съществуване не сме подозирали. Всяко от тях представлява своеобразно „преодоляване на равнище“, като разчупва традиционната представа за света и разкрива структури-

те на дотогава немислима Вселена. Така че тези „преодолявания на равнища“ не остават без последствия. Астрономическите и географските открития на Ренесанса не само от край до край променят представата за Вселената и концепцията за пространството; най-малко за три века те осигуряват научното, икономическото и политическото превъзходство на Запада, сочейки пътя, който съдбовно води към единството на света.

Откритията на Фройд са друг вид „отваряне“, но този път към потопените в мрак светове на безсъзнателното. Психоаналитичната техника поставя началото на нов тип *слизани в ада*. Когато Юнг изкарва наяве съществуването на колективното безсъзнателно, изследването на тези съкровища от памтивека – митове, символи, образи на архаичното човечество – започва да прилича на океанографските и спелеоложките техники. Също както гмуркането в океанските бездни или проучването на пещерите води до откриването на първични организми, които отдавна са изчезнали от повърхността на земята, анализите ни отвеждат към неизучавани досега дълбинни форми на психическия живот. Спелеологията предоставя на биолозите терциерни и дори вторични организми, примитивни зооморфни форми, *които не могат да се превръщат във вкаменелости*, тоест такива, които са изчезнали от земната повърхност безследно. Откривайки „живи изкопаеми“, спелеологията значително придвижва напред познанието за архаичните форми на живот. По същия начин архаичните форми на психическия живот, „живите изкопаеми“ от бездните на безсъзнателното, сега са достъпни за изучаване благодарение на усвоените от дълбинната психология техники.

Забележително събитие е, че културната плодотворност на психоанализата, както и нарастващият интерес към изучаването на символите и на митовете до голяма степен съвпадат с нашествието на Азия в историята и най-вече с политическото и духовното събуждане на „примитивните“ народи. След Втората световна война срещата с „другите“, с „непознатите“ за западните хора се превръща в историческа предопределеност. Нещо повече, от няколко години западняците не само все по-ясно разбират какво означава противопоставянето с „чужденците“; но дори си дават сметка, че

им се случва да се съобразяват с превъзходството им. Това не означава непременно, че те са подчинявани или потискани, а просто че усещат напора на „чужда“, незападна духовност.

Истинската среща изисква и диалог. За да започне стойностен разговор с представителите на извъневропейските култури, задължително условие е тези култури да се познават и разбират. Херменевтиката е отговорът на западния човек – единственият интелигентен отговор – спрямо изискванията на съвременната история, тъй като всъщност Западът е обречен (принудени сме дори да кажем осъден) на противопоставяне с културните ценности на „другите“. Обаче точно в подобни случаи херменевтиката намира най-сигурния си съюзник в историята на религиите. Когато историята на религиите се превърне в онази „цялостна дисциплина“, каквато трябва да бъде, ще стане ясно, че светът на „безсъзнателното“, също както и „чуждите“ светове на не-западняците, най-точно могат да бъдат анализирани върху плоскостта на религиозните ценности и поведения.

Все още не е напълно осъзнато, че „пробивите“, осъществявани чрез откритията на психолозите и на изследователите на архаичната мисъл, са сравними с масивната поява на неевропейските народи в историята; така че не става дума просто за значително разширяване на научния хоризонт (каквото е случаят с географските и астрономическите открития през Ренесанса), а също и най-вече за *опита* на срещата с „тотално другия“, която отключва и опита на религиозната структура. Не е изключено след време нашата епоха да бъде наречена първата, която е преоткрила „разпръснатите религиозни опити“, премазани от триумфа на християнството. Не е изключено привличането, изпитвано към действията на безсъзнателното, интересът към митовете и символите, възторгът пред екзотичното, примитивното, архаичното, срещите с „другите“, независимо от противоречивите чувства, които предизвикват – не е изключено всичко това някой ден да се появи като нов тип религиозност.

За момента живеем с предчувствието, че споменатите елементи подготвят размаха на нов хуманизъм, който няма да бъде копие на предишния. Защото сега става дума най-вече да бъдат интегрира-

ни изследванията на ориенталистите, на етнологите, на дълбинните психолози, на историците на религиите, за да се достигне до ново тотално познание за човека. Тези учени непрекъснато осветляват човешкия интерес, психологическата „истина“ и духовната стойност на множество символи, митове, божества и религиозни техники, засвидетелствани както сред азиатците, така и сред „примитивните“. Преди подобни човешки документи са били изучавани с откъсването и безразличието, характерни за природоизпитателите от XIX в., наблюдавали насекомите. Сега започваме да си даваме сметка, че такива документи представят основополагащи човешки поведения, че са неотделима част от историята на духа. Но предприемането на опит да обозре смисъла на „основополагащо човешко поведение“ не е „същността“ на природоизпитателството, то е израз на интелигентната симпатия на тълкуватели и интерпретатори. *Така че трябва да се промени самият подход.* Най-странното и най-отклоняващото се поведение трябва също да бъде възприемано като човешка същност; няма да го разберем, ако го тълкуваме като зоологически феномен или като тератологичен случай.

Да се отнесем към символа, мита или архаичното поведение като към израз на екзистенциални ситуации означава да им признаем човешка значимост и философска означаемост. Подобно отношение би се сторило абсурдно и глупаво на учения от XIX в. За него „дивачеството“, или „праисторическата глупост“, е просто ембрионален етап и следователно е „предкултурно“ явление.

Но както казахме и по-горе, важно е сега да съберем и да обединим резултатите от тези, водени от доста различен от духа на XIX в. изследвания, така че да достигнем до по-точно познание за човека. В недалечно бъдеще Западът не само ще трябва да опознае и да разбере културните вселени на не-западняците, но и ще трябва да ги оценности като неотделима част от историята на човешкия дух; вече няма да ги смята за инфантилни или отклоняващи се епизоди от историята на човека. Нещо повече, противопоставянето с „другите“ помага на западния човек по-добре да опознае самия себе си. Усилията правилно да бъдат разбрани същностите на чуждестранните идеи в светлината на западната рационалистиче-

ска традиция, тоест преди всичко дешифрирането на значенията на митовете и на символите, означава значимо обогатяване на съзнанието. Естествено, дълбинните психолози изучават структурата на символите и сценариите на митовете, за да уловят динамиката на безсъзнателното. Но противопоставянето с извънзападните култури, управлявани от символите и подхранвани от митовете, трябва да се прави в друг план: не става дума да бъдат „анализирани“ културите, както се анализират сънищата на някой индивид, така че да бъдат „сведени“ до знаци, издаващи известни промени в дълбинната психика; всъщност е необходимо да видим в самите тях културните творения на извънзападните народи, да се научим да ги разбираме със същата интелектуална страст, която влагаме в осмислянето на Омировия свят, на израелските пророци, на мистичната философия на Майстер Екхарт. Иначе казано, трябва да се докосваме – и за щастие започваме да правим точно това – до символите, митовете и ритуалите от Океания или Африка със същото уважение и със същото желание да ги разберем, каквито сме засвидетелствали на западните културни творения. Макар че тези ритуали и митове понякога ни разкриват ужасяващи или странни особености, те изразяват парадигматични човешки положения, характерни за общества от различен тип и ръководени от исторически сили, различни от онези, които са обусловили историята на западния свят.

Волята да разберем добре „другите“ се превръща, както казахме, в обогатяване на западното съзнание. Срещата дори може да доведе до новаторство във философската проблематика, така както преди половин век откриването на екзотичните и примитивните изкуства предложи нови перспективи пред европейското изкуство. Например струва ни се, че задълбоченото изучаване на природата и свойствата на символите може да стимулира западната философска мисъл и да разшири хоризонта ѝ. Вълнуващо е, че историците на религиите извадиха на показ дръзките концепции на „примитивните“ и източните народи за структурата на човешкото съществуване, за изпадането във времевостта, за необходимостта да опознаеш „смъртта“, преди да достигнеш до духовния свят; откриваме идеи, доста близки до онези, които днес са в самия цен-

тър на западното философско търсене. И когато в архаичните и в източните религиозни идеологии намираме концепции, сравними с тези на „класическата“ западна философия, противопоставянето не е по-малко значимо, тъй като концепциите не произтичат от едни и същи начала. Така например когато индийската мисъл или някои „примитивни митологии твърдят, че решителният акт, довел до сегашното човешко поведение, е станал в някакво изначално минало, тоест че *основополагащото предхожда съвременното човешко поведение*, изключително интересно за западния философ или теолог би било да разбере как те са достигнали до такава концепция и по каква причина.

Ако откриването на безсъзнателното е принудило западния човек да се противопостави на собствената си тайна и скрита „история“, срещата с извънзападните култури ще го принуди да проникне много дълбоко в историята на човешката духовност и да се убеди, може би да приеме тази история като неотделима част от собственото си съществуване. Действително проблемът, който вече се налага и с още по-драматична сила ще се наложи на изследователите от следващото поколение, е следният: как да съберем онова, което все още може да се събере в духовната история на човечеството? Причините са две: 1) западният човек няма да може да живее откъснат от важна част от самия себе си, частта, съдържаща се във фрагментите на духовната история, чието значение и послание той не може да дешифрира; 2) рано или късно диалогът с „другите“ – представителите на традиционните, азиатските и „примитивните“ култури – трябва да започне не от емпиричния и утилитарен днешен език (който е способен да постигне само социални, икономически, политически, медицински и пр. реалности), а от културния език, способен да изрази човешките реалности и духовните ценности. Такъв диалог е неизбежен: той е предопределен в неотменимата логика на историята. Наивно и трагично би било да вярваме, че можем до безкрайност да пребиваваме в менталното равнище, на което се намираме днес.

Изследванията, събрани в това томче, илюстрират усилията на един историк на религиите, заел се да обясни известен брой несвроепейски религиозни поведения и духовни ценности. Не

се колебах да прибягвам и до културни факти, почерпани от западната традиция, всеки път, когато те ми даваха възможност за сравнение, изясняващо търсенията ми. Благодарение на подобни сближавания се откриват перспективите към новия хуманизъм на бъдещето.

Четирите първи глави са четени пред „Еранос“ в Аскона от 1957 и 1960 г. – това обяснява разговорния стил. Макар че изкушението беше голямо, не се опитах по случай събирането им в том да ги преработвам или да ги допълвам. В противен случай всяко от тези малки експозета можеше да се разшири до размерите на цяла книга. Ограничих се с прибавянето на няколко отпратки към по-късни публикации.

За пореден път скъпият ми и учен приятел д-р Жан Гуийар пожела да подпомогне по-доброто френско представяне на тези страници; така че му изразявам най-искрената си благодарност.

Мирча Елиаде
Чикагски университет
ноември 1960 г.